

Лідовець Р.А. Право участі у товаристві з обмеженою відповідальністю як об'єкт спадкового правовідношення // Підприємництво, господарство і право. — 2007. — № 7. — С. 28 – 30.

Порівняно нетривалий проміжок часу, що минув з моменту набуття чинності новим Цивільним кодексом України (надалі – ЦК України), все ж засвідчив існування окремих розбіжностей у правовому регулюванні цивільних правовідносин не лише між ним і Господарським кодексом (надалі – ГК України), а й у межах самого Цивільного кодексу. Зокрема, варто зупинитись на нормах, що визначають **право участі у товаристві з обмеженою відповідальністю**, а саме на питанні **чи може воно бути об'єктом спадкового правовідношення**. Відповідь на дане питання у Цивільному кодексі є неоднозначною, на що звертають увагу окремі дослідники (наприклад, Ковальова О. [1], Шпаковська Н. [2]). Проте не зроблено чітких висновків по цій проблемі, більше того, у науково-практичних коментарях Цивільного кодексу України так само суперечливо дається тлумачення відповідних норм.

Усе це зумовлює **актуальність** піднятого питання і **мету** цієї статті. Остання полягає у тому, щоб розтлумачити зміст норм цивільного законодавства, які регулюють право участі у товаристві з обмеженою відповідальністю і розглянути можливість переходу права участі у товаристві з обмеженою відповідальністю до спадкоємців у разі смерті учасника товариства.

Перш за все, необхідно відзначити, що відповідно до ст. 1218 ЦК України до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. Але ЦК України відразу встановлює винятки із загального правила, а саме, не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема:

- 1) особисті немайнові права;

2) право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами і т. ін. (ст.1219 ЦК)

Право участі у товаристві є новим поняттям у Цивільному кодексі України. Відповідно до ст. 100 ЦК право участі у товаристві є особистим немайновим правом і не може окремо передаватися іншій особі. Учасники товариства мають право вийти з товариства, якщо установчими документами не встановлений обов'язок учасника письмово попередити про свій вихід з товариства у визначений строк, який не може перевищувати одного року. Учасник товариства у випадках та в порядку, встановлених установчими документами або законом, може бути виключений з товариства.

На думку Зубара В.М. право участі у товаристві не може бути успадкованим у разі смерті фізичної особи, не може окремо передаватися іншій особі за договором або з інших підстав [3, с. 281]. Шпаковська Н. відносить це право до так званих правоутворень (Gestaltungsrecht) — переважне право на вступ до товариства, з реалізацією якого спадкоємці набувають і права власності на частку в статутному фонді товариства [2]. До складу спадщини “входять не тільки права та обов'язки, а й правові утворення, які посідають проміжне становище між правоздатністю і суб'єктивним правом (обов'язком)” [4, с. 498]. Такі права ще називають права на правоутворення, оскільки на їх підставі виникають певні суб'єктивні права [2].

На наш погляд, перша позиція є частково вірною, а друга цілком помилковою. Щоб розібратися у суті проблеми варто застосувати комплексний аналіз цивільного і господарського законодавства. По-перше слід відзначити, що у ГК України у ч. 1 ст. 167 передбачено таке поняття як корпоративні права — це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними

документами. Категорія корпоративних прав у ЦК України не використовується, однак за своїм призначенням ці категорії є близькими. Право участі у товаристві згідно ч.1 ст. 167 ГК України, як вірно зазначає О.Ковальова, обумовлено наявністю у особи частки в статутному фонді товариства [1]. Таким чином, можна зробити висновок, що право участі у товаристві тісно прив'язане до частки у статутному фонді товариства і не може існувати без неї, тому і відчужити його окремо неможливо. Це цілком можливо зробити разом з часткою у статутному фонді товариства. Так само, як і можливо успадкувати.

Відповідно до ч.5 ст. 147 ЦК частка у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю переходить до спадкоємця фізичної особи або правонаступника юридичної особи — учасника товариства, якщо статутом товариства не передбачено, що такий перехід допускається лише за згодою інших учасників товариства. Таким чином, право участі в товаристві з обмеженою відповідальністю переходить до спадкоємців померлого учасника разом із часткою у статутному капіталі товариства, якщо, звичайно, як відзначено у ст. 147 ЦК, статутом товариства не передбачено, що такий перехід допускається лише за згодою інших учасників товариства. До речі можливість такого переходу також закріплена і у п. 2 ч. 1 ст.1219 ЦК, де записано, що право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, не входять до складу спадщини, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами і т. ін. Саме ч.5 ст. 147 ЦК і є тим законом, який дозволяє влучення права на участь у товариствах до складу спадщини.

У випадку, коли статут товариства передбачає необхідність одержання згоди учасників товариства на перехід частки померлого учасника спадкоємцям, то до спадкоємців померлого учасника не переходить саме право участі у товаристві – у них з'являється лише самостійне немайнове право стати учасником (-ками) товариства (уже згадуване право на правоутворення).

З викладеного стає зрозумілим, що ст. 100 ЦК України називаючи право участі у товаристві особистим немайновим правом дає лише загальну

характеристику цього права, як особистого немайнового, але не розкриває його змісту, як це зроблено у ст. 167 ГК України.

Поняття особистого немайнового права наведено у ст. 269 ЦК України. Істотними його ознаками є відсутність економічного змісту, неможливість втрати цих прав через відмову або позбавлення, довічність володіння, невідчужуваність. Проте, як вірно зазначає В. Кравчук, жодна з цих ознак особистого немайнового права для права участі не характерна. По-перше, право участі у товаристві „породжує” право на одержання частини прибутку, а тому воно має економічний (майновий) зміст. По-друге, право участі у товаристві може бути відчужене разом із відчуженням частки в статутному капіталі товариства. По-третє, у другій та третій частині ст. 100 ЦК України йдеться про вихід і виключення учасника з товариства. А що це, як не відмова (коли йдеться про вихід) або позбавлення права (коли йдеться про виключення)? Наведене дає підстави вважати ст. 100 ЦК України помилкою. А якщо виходити з того, що право участі у товаристві за ЦК України є аналогом корпоративних прав за ГК України, то причина такої концептуальної різниці між ними взагалі не зрозуміла [5].

На наш погляд, така позиція є цілком вірною. Усі наведені аргументи засвідчують, що право участі у товаристві не має жодної ознаки немайнових прав. Можливо причиною цих розбіжностей є недостатня теоретична розробка категорії корпоративних прав та особистих немайнових прав. У будь якому разі дуже бажано було б виправити згадану норму, узгодивши її з відповідними нормами ЦК і ГК України.

Слід наголосити на тому, що новий ЦК України змінив принцип за яким відчужується чи успадковується частка у статутному капіталі (фонді) товариства з обмеженою відповідальністю. Якщо раніше, відповідно до ст. 53 Закону України “Про господарські товариства” [6] учасник товариства з обмеженою відповідальністю міг *лише* (дописано автором – Р.Л.) за згодою решти учасників відступити свою частку (її частину) одному чи кільком учасникам цього ж товариства, а якщо інше не передбачено установчими

документами, то і третім особам. Учасники товариства користувалися переважним правом придбання частки (її частини) учасника, який її відступив, пропорційно їх часткам у статутному фонді товариства або в іншому погодженому між ними розмірі. То тепер, відповідно до ст. 147 ЦК України учасник товариства з обмеженою відповідальністю **має право без будь чиеї згоди** (дописано автором – Р.Л.) продати чи іншим чином відступити свою частку (її частину) у статутному капіталі одному або кільком учасникам цього товариства. Відчуження учасником товариства з обмеженою відповідальністю своєї частки (її частини) третім особам допускається, якщо інше не встановлено статутом товариства. Учасники товариства *так само* (дописано автором – Р.Л.) користуються переважним правом купівлі частки (її частини) учасника пропорційно до розмірів своїх часток, якщо статутом товариства чи домовленістю між учасниками не встановлений інший порядок здійснення цього права.

Як бачимо, пріоритети змінилися у бік збільшення можливостей реалізації прав учасника, який бажає розпорядитися своєю часткою, а також прав спадкоємців учасника товариства з обмеженою відповідальністю. Якщо раніше однією з істотних рис товариства з обмеженою відповідальністю була обмеженість руху учасників [7, с. 121,122] (у контексті зміни їх складу), то тепер така обмеженість може існувати лише коли її закріплять у статуті товариства. Зазначена зміна пріоритетів, на наш погляд, відповідає сучасним тенденціям розвитку цивільного законодавства у бік розширення можливостей для реалізації власниками свого права власності. Зокрема, можливості учасника товариства з обмеженою відповідальністю розпорядитися своєю часткою у ньому, а відповідно і правом участі, на випадок своєї смерті. Такі норми сприятимуть захисту прав спадкоємців, створюватимуть гарантії переходу “сімейного бізнесу” до них. У той же час закон не виключає можливості іншим учасникам впливати на цей процес, якщо вони завчасно подбають про закріплення відповідних правил у статуті товариства, що свідчить про

врівноваження правом інтересів усіх зацікавлених сторін, а також про дотримання такої загальної засади цивільного права, як свобода договору.

Усе вище викладене однаковою мірою стосується і товариства з додатковою відповідальністю, оскільки, відповідно до ч. 4 ст. 151 ЦК України до товариства з додатковою відповідальністю застосовуються положення ЦК України про товариства з обмеженою відповідальністю, якщо інше не встановлено статутом товариства і законом.

Таким чином, можна відзначити, що при тлумаченні норм цивільного законодавства, якими регулюється право участі у товаристві з обмеженою відповідальністю, та питання об'єктів спадкового правовідношення, необхідно, у першу чергу, враховувати значення слів і понять, а також порівнювати кожен норму з іншою. Використавши такий підхід зроблено такі висновки: по-перше, у законодавстві лаконічно і не чітко сформульовані основні положення щодо права участі у товаристві з обмеженою відповідальністю, в результаті чого залишаються відкритими ряд важливих питань, які можуть ускладнити застосування відповідних норм; по-друге, суперечливо здійснюється тлумачення цього права у науковій літературі, науково-практичних коментарях до ЦК України, що може призвести до негативних наслідків. І нарешті, по-третє, необхідно, шляхом внесення відповідних змін та доповнень до ЦК України, узгодити існуючі норми, що регулюють право участі у товаристві з обмеженою відповідальністю, між собою, чітко сформулювати зміст даного права, зміст корпоративних прав, а також їх співвідношення. Категорія корпоративних прав не була предметом детального аналізу даної статті, однак вона є не менш важливою і тому перспективною для подальшого дослідження.

Література

1. Ковальова О. Чи допускає спір про участь у господарському товаристві правонаступництво? / www.inyurpolis.com/Ukr/Kovalyova_st4.htm

2. Шпаковська Н. Об'єкт спадкового правовідношення та особливості спадкування деяких видів майна / www.timework.kiev.ua/index.php?go=Pages&in=view&id=56.
3. Цивільний кодекс України: Коментар. За заг. ред. Харитонова Є.О., Калітенко О.М — Х.: ТОВ «Одіссей», 2003. — 856 с.
4. Гражданское право: Учебник/Под ред. А.П.Сергеева и Ю.К.Толстого.— М., 1998.-Ч.3.— 548 с.
5. Кравчук В. Застава корпоративних прав / www.yurradnik.com.ua/docs/_practice/_poglyadi_fahivtciv/kravchuk_zastavakorpprav+.doc
6. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 року // ВВР. — 1991. — № 49. — Ст. 682.
7. Господарське право: Практикум. За заг. ред. В.С. Щербини. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — 320 с.